

Miniatures Arméniennes, vies du Christ, peintures
ornementales (X-e au XVII-e siècle), 68 planches en
phototypie, et 8 figures dans le texte explicatif, par Fr.
MacIer, Paris, Paul Geuthner, 13, rue Jacob, 40 fr.

Սոյն ընդարձակ վերնագրի մէջ արդէն բաւարար չափով
զազափար արուած է գործի բովանդակութեան մասին: Հարկաւոր
է միայն տալ մի քանի լրացուցիչ բացադրութիւններ, որպէս զի
ընթերցողի համար աւելի ևս պարզուի այն նշանակութիւնը, որ
վիճակուած է Պ. Մակլէրի սոյն հրատարակութեան:

Զհաշուելով այն զարգերն ու զարգաբերը, որոնք, թուով
8, դրուած են Ֆրանսերէն բացադրութեանց մէջ, իւրաքանչիւր
գլխի սկզբում, պատկերների թիւն է 192 հաշուելով և այն զար-
գերը, որոնք զետեղուած են վերջին էջում: Սրանցից ամենաէա-
կանները, որոնք նշանակութիւն ունին մանաւանդ մանրանկար-
չութեան համեմատական ուսումնասիրութեան տեսակէտից, նրանք
են, որ վերաբերում են Բրիտոսի մարդեղութեան ու կեանքին,
վերցրած մեծ մասամբ աւետարանական պատմութիւններից, մա-
սամբ էլ եկեղեցական աւանդութիւններից: Այս կարգի պատկեր-
ների թիւն հասնում է մօտ 160-ի, լուսանկարուած հետեւալ ձե-
ռագրերից—էջմ. Գէորգեան Յուլյ, 362, Վինն. Մխ. 697, 986,
Փարիզի Bibl. Nationale, 18. 21, ասոր. 344 (ըստ ասորական ձե-
ռագրաց ցուցակի), Փար. մատենադ. Ecole des Langues Orient. viv.,
Պ. Մոռգանի (մասնաւոր անհատ), Բոլոնիայի համալսարանի մատ.
3290, և Խնջուջեանի (մասնաւոր անհատ): Մի պարզ ակնարկ
բաւական է համոզուելու, որ այս բոլոր, իրարից տեղով ու ժա-
մանակով հեռու, ձեռագրերում պատկերները բխում են միեւնոյն
աղբիւրից: Ուշագրաւ է մանաւանդ Փարիզի Bibl. Nat. ի ասոր.
344 ձեռագիրը (աւելի ճիշտը՝ ալբոմը, որովհետեւ ձեռագրում
տեկստ չկայ), որի մէջ իւրաքանչիւր պատկերում կան բա-
ցադրական վերտառութիւններ ճայեհէն ու ասորեհէն լեզուներով:
Ըստ Պ. Մակլէրի ասորեհէն յետոյ է աւելացրած, մինչ հաւա-
նական են երկու պարագաներն էլ. սակայն եթէ ասորականը լինի
սկզբնական, այդ դէպքում պատկերների իրար հետ ունեցած ազ-
գակցութեան սահմանը աւելի կ'ընդարձակուի և համեմատութեան
համար նոր եզրեր կը հայթայթէ, թող որ պատկերների մի մասը
գոյութիւն ունի և րիւզանդական աւետարաններում: Աւելի ևս

աշխարհաւ են իշմիածնի 362-ի պատկերները, որոնք եթէ արուեստի կողմից թոյլ են և անճաշակ, ատեղծագործութեան արեսակէտից այնքան բնորոշ, որ ոչ մի կամ գրեթէ ոչ մի, նմանութիւն չեն ներկայացնում միւսներին հետ: Այս վերջինների մէջ նախ՝ չորս աւետարանիչները միասին են նկարուած և ոչ առանձին առանձին: Այս միկնոյն բանը տեսնում ենք նաև Մայր Աթոռի ուրիշ հին աւետարաններում, որոնք ի նկատի չեն առնուած ներկայ գործի մէջ. երկրորդ՝ շատ անգամ միկնոյն պատկերում տեսնում ենք երկու տարբեր անցքեր՝ մերթ մի գծով բաժանուած, մերթ առանց որ և է բաժանման, օր. նկ. 17—Գարբիէի ողջոյնը Մարիամին և Մարիամի այցը Եղիսաբեթին (առանց որ և է բաժանման), նկ. 19. Ընծայումն ի տաճարն և Մկրտութիւն Յորդանանում (առանց բաժանման). նկ. 20. Այլակերպութիւն և Ղազարոսի յարութիւնը (առաջինը առած մի բարակ շրջանակի մէջ). նկ. 24. Քրիստոս խաչի վրայ և խաչից ցած բերուելը (առանց բաժանման). նկ. 25. Քրիստոս զրուած է գերեզմանի մէջ և յարուցեալ Քրիստոսը դժոխքից հանում է Ադամին ու Եւային (ուրիշ նկարներում Քրիստոս այդ անում է նախ քան յարութիւնը)—զարձեալ առանց բաժանման և երրորդ՝ նկ. 22. Տերունական ընթրիք, որ գառան տեղ տեսնում ենք ձուկ: Այս վերջին պարագան ենթադրել է տալիս, որ սոյն նկարների եթէ ոչ ծագման, գէթ զարգացման որրանը արեւելքն է. հմ. R. Pischel, Leben und Lehre des Buddha, էջ՝ 19, 20: Սիմվոններն ևս, ինչպէս ձուկն իբրեւ քրիստոնէութեան սիմվոլ, հաւանորէն Հնդկաստանից են մուծուած քրիստոնէութեան մէջ ասորիների միջոցով:

Հեղինակը գործի սկզբում ինքնին խոստովանում է, որ մանրանկարների ուսումնասիրութիւնը իր մասնաղիտութեան չի վերաբերում, այդ պատճառով և չէր կարելի պահանջել որ նա ի նկատի ունեցած լինէր և ուրիշ ձեռագրեր միկնոյն հարցի համար: Սա աւելի բիւզանդագիտութեան է վերաբերում, որի ներկայացուցիչները, վստահ եմ, շնորհակալ են լինելու Պ. Մակլէրից և Եյսքանի համար:

Սոյն տերունական—եթէ կարելի է այսպէս անուանել—նկարներից անբաժան պէտք է համարել և քսանի չափ խորանցներ՝ վերցրած միկնոյն ձեռագիր աւետարաններից. այդ այն խորաններն են, որոնք, որպէս ցանկ, պատկերացնում են չորս աւետարանների իրար համապատասխան գլուխները: Սրանք ևս թէ աստուածաբանական և թէ արուեստի տեսակէտից կարեւոր նշանակութիւն ունին: Թերեւ աւելորդ չլինի գիտութեան համար յիշատակել այստեղ, որ Մայր Աթոռի № 175/349 ձեռագրում (նահապետ կաթողիկոսի Աստուածաշունչ) միկնոյն խորանները, նկա-

բուսած ամեն մէկը առանձին գոյներով, կրում են ստորև կարևոր ծանօթութիւններ գոյների նշանակութեան մասին, ինչ որ էական է հայ մանրանկարչութեան հոգեբանական կողմը լուսարանելու համար:

Պ. Մակլէրի հաւաքածոյում զետեղուած պատկերների մէջ իրանց բովանդակութեամբ առանձնապէս աչքի են ընկնում հետեւել երեքը—նկ. 177 «Հայ եկեղեցու եօթը խորհուրդները», նկ. 178 «Երկրաւոր Դրախտ»—Փար. Bibl. Nat. 140. և նկ. 181 «Ներսէս Լամբրոնացու ներշնչուելը Յիսուսից»,—Փար. Bibl. Nat. 32. Սրանցից առաջին երկուսն հաւանօրէն ընդօրինակութիւն են լատինական ձեռագրերից (երկրորդի համար հեղինակն ինքն է յիշատակում), որ ընդօրինակուած է Բոլոնիացի Բարթեղիմի նկարչի գործերից), իսկ երրորդը նկարուած հետեղութեամբ լատինականի: Սրանց ժամանակը ժէ գարն է և ինչպէս բովանդակութեան այնպէս և արուեստի ու նրբութեան կողմից պակաս հետաքրքրական չեն:

Պ. Մակլէրը գտելի հետամտութեամբ հրատարակել է նաև մի քանի ձեռագրերի արծաթապատ նրբաքանդակ կողքեր, որոնց ուսումնասիրութիւնը դեռ չէ էլ սկսուած ոչ Եւրոպայում և ոչ մեր մէջ, թէև արդէն ուշադրութեան առնուած է մեր մեղուաջան միաբանակից Հ. Դարեգին վարդապետի կողմից:

Դալով այն մի քանի մանր զարդերին, որոնք նոյնպէս տեղ են գտած սոյն գործի մէջ, արդարև հետաքրքրական են և այսօր էլ կարող են ճաշակի օրինակ ծառայել, բայց մեզ թւում է թէ ընդօրինակութիւնը, մանաւանդ գործի սկզբում զետեղուածների մէջ, տեղի է ունեցած մեծացրած դիրքով, որով իսկականի քնքշութիւնը չի փնտցել:

Եզրակացութիւն. Պ. Մակլէրը չլինելով հանդերձ մասնագէտ՝ հրատարակել է մի ամփոփ և օգտաշատ աշխատութիւն թէ բիւղանդագիտութեան և թէ հայ արուեստի համար, թէև, չմոռանոնք աւելացնել, այդ աշխատութիւնը գնահատելի է ոչ թէ իբրև մի գիտական գործ, այլ իբրև մի նոր և հում նիւթ, մանաւանդ Եւրոպայում: Դժբախտաբար զնի թանգութիւնը—40 ֆր. շատ քչերին մատչելի պիտի դարձնէ սոյն գործը:

Մ. վարդ. Մախուղեանց:

